

פתרון הבחינה

ספרות

קיץ תש"פ, 2020, שאלון: 8281

מוגש ע"י ד"ר נאוה לזר, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – רומאן ונובלה

על הנבחן היה לענות על אחת מהשאלות 1 - 3 :

שאלה מספר 1

1. מערכת היחסים בין שתי הדמויות ברומן "הדבר" היא מערכת יחסים מורכבת. האב פנלו, איש הדת, רואה הגיון במגיפה המשתוללת בעיר אוראן, מתייחס אליה כאל עונש אלוהי ומטיף בהתחלה לאי עשייה. לעומתו, ד"ר רייה רופא העיר, מודע להתנהלות השרירותית של המגיפה ולאכזריותה, ונלחם במסירות למען הדברתה. למרות ההבדלים בהשקפות העולם שלהם, השניים דואגים, משפיעים ותומכים זה בזה.

- הרומן "הדבר" הוא רומן פילוסופי-אקזיסטנציאליסטי, העוסק במשמעות הקיום האנושי. משמעות זו באה לידי ביטוי באמצעות סיפורה של העיר אוראן, שנתקפה מגפת דבר, ושל תושביה, המתמודדים עם המגיפה, כל אחד בדרכו שלו.
- מגפת הדבר הגיעה במפתיע. היא התנהלה באופן בלתי צפוי, שרירותי. תסמיניה לא היו ברורים או חד משמעיים. יש כאלה שהנסיוב שהוכן עזר להם ויש כאלה שלא. בשיאה, גבתה המגיפה מחיר אנושי גבוה: חייהם של 700 איש.
- מגפת הדבר חייבה את תושבי העיר להחליט כיצד להתמודד עם חוסר הוודאות, האימה והפחד שהשליטה המגיפה. היא יצרה שיתופי פעולה בין תושבי העיר, כמו גם עימותים וקונפליקטים.

- בתחילה, מערכת היחסים בין ד"ר רייה, רופא העיר ההומניסט, ובין האב פנלו, איש הדת המאמין, הייתה רווית קונפליקטים ואי הסכמות. בעוד ד"ר רייה מתמסר לטיפול בחולים, האב פנלו אוסף את תושבי העיר לדרשה מאשימה ומוכיחה.
- המתח בינם הגיע לשיא ליד מיטתו של פיליפ, ילד בן 8 שמת בייסורים. הקונפליקט נסוב סביב הצורך לקבל את האל ולאהוב אותו למרות הסבל ששורר בעולם והסתיים בחוסר הסכמה. האב פנלו לא הצליח לשכך את זעמו של ד"ר רייה נוכח מותו בייסורים של הנער הצעיר. אולם, לחוסר ההסכמה התלוותה תחושת סולידריות עמוקה בין הרופא ואיש הדת.
- בעקבות הוויכוח עם ד"ר רייה, שינה האב פנלו את עמדתו, אסף את התושבים לדרשה שנייה, והצהיר שהאדישות היא פשע ויש לעזור לחולי הדבר.
- כשהאב פנלו חלה במחלה נרתם ד"ר רייה לעזרתו וטיפל בו במסירות.
- על הנבחן להציג את הדמויות ולפרט את השלבים במערכת היחסים.

שאלה מספר 2

המניעים והשיקולים המשפיעים על התנהגותו של ד"ר רייה, גיבור הרומן "הדבר", הם מניעים נפשיים ושיקולים מקצועיים. ד"ר רייה, רופא העיר, הוא אוהב אדם הפועל מתוך תחושת הגינות, אחריות מקצועית וחמלה אנושית. כרופא העיר הוא נרתם לטיפול מסור בחולי המגיפה שפרצה בעיר אוראן. הוא לא מאפשר לצרכיו האישיים לערפל את מחויבותו לכלל החולים בעיר ולא נוטש את תושבי העיר מוכת המגיפה, למרות שאשתו האהובה מאושפזת בבית מרפא מרוחק. הוא מתמסר לטיפול בחולים עד כדי פגיעה בבריאותו.

- הרומן "הדבר" הוא רומן פילוסופי-אקזיסטנציאליסטי העוסק במשמעות הקיום האנושי. משמעות זו באה לידי ביטוי באמצעות סיפורה של העיר אוראן, שנתקפה מגפת דבר, ושל תושביה, המתמודדים עם המגיפה, כל אחד בדרכו שלו.
- מגפת הדבר הגיעה במפתיע. היא התנהלה באופן בלתי צפוי, שרירותי. תסמיניה לא היו ברורים או חד משמעיים. יש כאלה שהנסיוב שהוכן עזר להם ויש כאלה שלא. בשיאה, גבתה המגיפה מחיר אנושי גבוה: חייהם של 700 איש.
- ד"ר רייה מאופיין כרופא אמיתי, בעל אמפתיה וחמלה אנושית ומסור לחוליו. הוא מותקף על ידי אחד החולים המתייחס אליו כאדם ללא לב, אך דווקא עובדת היותו בעל לב מאפשרת לו לעבוד במסירות כה רבה עם החולים. הוא מבין את הזולת ומזדהה איתו. בשם הצדק ואהבת הזולת הוא מטפל בחולים חסרי ממון מהפרברים בחינם, עוד לפני פרוץ המגיפה. הוא נאבק במגיפה עוד לפני שאובחנה באופן רשמי. הוא פונה לרשויות, אשר מעדיפות לעצום עיניים, דואג לכנס את וועדת התברואה ונלחם בבירוקרטיה כדי למנוע את התפרצות המגיפה.

- ד"ר רייה הוא גיבור סזיפי. במהלך המגיפה, הוא מתיש עצמו ומטפל בחולי הדבר עד כדי הקרבה עצמית. בניגוד לאב פנלו, הדואג לגאולת האדם, ד"ר רייה, כרופא, מרגיש מחויב לבריאות האדם. הוא מאמין שהגשת עזרה לחולי הדבר היא הדבר ההגון המתבקש: "לגבי ההגינות היא לעשות את עבודתי המקצועית". טיפולו המסור בחולי הדבר מונע על ידי אהבת האדם: "מה שמעניין אותי זה להיות אדם" (עמ' 223). להבנתו, עולם ללא אהבה הוא עולם מת (עמ' 228).
- ד"ר רייה מגיע לשלווה ולשלום בזכות עשייה למען אחרים ובזכות הידידות שנרקמה בינו לבין שותפיו לעשייה. בעזרת העבודה המסורה של ד"ר רייה ושל שותפיו הודברה המגפה ונפתחו שערי העיר, אך ד"ר רייה יודע שהניצחון זמני ושחיידיקי הדבר עוד יחזרו.

פרק שני – דרמה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 4-9

שאלה מספר 4

סעיף א'

- הנפילה של אנטיגונה ושל קריאון, הגיבורים הטרגיים בטרגדיה "אנטיגונה" מאת סופוקלס, היא תולדה של חטא הגאווה: ההיבריס. אנטיגונה וקריאון הן דמויות נעלות, דמויות מייצגות המתאפיינות באומץ לב ובאצילות נפש. יחד עם זאת, ההיבריס מביא לנפילתם. אנטיגונה אינה מתפכחת מגאותה ומוצאת את מותה בלי לראות את צדקתה. קריאון מתפכח מגאותו מאוחר מידי ומאבד את משפחתו.
- "אנטיגונה" היא טרגדיה של גורל, אך בעיקר טרגדיה של אופי: הקטסטרופה היא תולדה של חטא הגאווה ושל החלטות שגויות. במרכז המחזה קונפליקט בין חוק האלים לחוק המלך. הקונפליקט מניע את המחזה ומוכרע ברובד העלילתי. האמירה המתנסחת מחזקת את מחויבות האדם לחוק האלים ורואה את סיבת הקטסטרופה בחטא הגאווה וביהירותם של הגיבורים הטרגיים.
 - על בימת המחזה עולה אנטיגונה ומבצעת מעשה מביש: בשם המחויבות למשפחה, היא מחליטה להפר את צו המלך שהורה, לקבור את האח הגיבור ואסר לקבור את האח הבוגד. איסמנה, אחותה, מזהירה אותה ומצביעה על הסכנות האורבות לכל מי שמפר את חוק המלך. במערכה הראשונה, עולה על הבימה קריאון ומבצע מעשה מביש. הוא מסביר שכשליט, האחראי על ביטחון הממלכה, עליו להתייחס בחומרה לכל מעשה בגידה ואוסר לקבור את פולינקס, מה שעומד בניגוד לחוק האלים.
 - אנטיגונה, נאמנה להשקפת עולמה, קוברת את המת בהתאם לחוק האלים. היא נתפסת על-ידי שומרי המלך, מובאת לפניו ונשאלת שלוש שאלות:
 - האם קברה את המת?
 - האם ידעה על הצו האוסר את קבורת המת?
 - איך היא העזה לבזו לצו המלך?

- אנטיגונה אינה מנצלת את פתחי המילוט שנותן לה קריאון. היא עונה בגאווה ומתוך ביטחון בצדקת דרכה, שכן הצו מנוגד לחוק האלים: בקוברה את אחיה מילאה חובה משפחתית, והיא שלמה עם מעשיה. בינה לבין קריאון מתפתח עימות גלוי הבא לידי ביטוי בשאלות ותשובות קצרות. בחילופי הדברים הקשים בין השניים, אומרת אנטיגונה: "אני נולדתי לאהוב ולא לשנוא"; וקריאון משיב: "אך בי, כל עוד רוחי בי, לא תשלוט אישה". קריאון, הנאמן להשקפת עולמו ובטוח בצדקת דרכו, מחליט לאסור את אנטיגונה במרתף הארמון.
- בנו של קריאון, היימון המאורס לאנטיגונה, מודע להשקפת העולם של אביו ומעריך את מחויבותו לטובת הכלל. היימון אינו שופט את השקפת העולם של אביו, אך מציע לו לראות את כל התמונה. הוא מספר לאביו כי בני העיר מוקירים את פועלה של אנטיגונה ומעריכים את נאמנותה לחוק האלים, ומציע לו להתגמש, לשנות את עמדתו הנוקשה ולחזור בו. הוא טוען כי אף על-פי שיש הגיון מדיני בבסיס הצו שניסח, על אביו להתאים את עמדותיו לדעת הקהל. כדי לחזק את טיעונו הוא משתמש בשני משלים: משל האילן ומשל הספן.
- בין השניים מתנהל ויכוח שבסופו מחליט קריאון לאסור את אנטיגונה, לכלוא אותה בנקיק סלעים ולציידה במזון מועט, כך שמותה מרעב ומבדידות לא ייזקף לחובת העיר. אנטיגונה מובלת אל בית כלאה ומבכה את נעוריה, אך אינה משנה את השקפת עולמה. בכאבה ובייסוריה, היא מקללת את היום שבו נולדה. דבריה נאמרים במשפטים קטועים ונרגשים המשקפים את עוצמת הכאב. אופן דיבורה משתנה כשהיא מנסחת אמירה הגיונית ומנומקת, ומסבירה שלמען בעל או אח לא הייתה עוברת על חוק המלך.
- אנטיגונה מקוננת על סופה האיום ומפגינה לרגע חולשה אנושית, אך בסיום היא חוזרת להתנהל כבת מלך גאה המודעת לגדולתה. היציאה הגאה מוכיחה את דבקותה בהשקפת העולם שבהשראתה פעלה. במערכה זו בא לידי ביטוי סבלה האיום. היא מודעת לכך שהסבל נובע מהתכחשותה לצו המלך.
- קריאון אינו מקשיב לטריסיאס הנביא שפקד עליו לקבור את המת. בסופו של יום, בהשפעת טריסיאס הנביא, משנה קריאון את השקפת עולמו ומבין שחוק האלים מחייב יותר מחוק המלך. הוא ממחר לקבור את המת ולשחרר את אנטיגונה מכלאה, אך מאחר את המועד. אנטיגונה תלתה את עצמה, ואהובה היימון, בנו של קריאון, פילח את חזהו בעודו מביט באביו בעיניים עוינות. אמו, כששמעה על מות בנה, התאבדה אף היא.
- למול הקטסטרופה, מבין קריאון שגה כשפעל באופן פנאטי, בעיקשות וגאווה. ההתעלמות מחוק האלים באופן כה נוקשה הביאה עליו סבל מייסר. לנוכח הסבל, מתנסחת מודעותו והוא יודע שבעיקשותו הוא הביא למות בנו.
- מוות אובדן וכאב מייסר מאפיינים את נפילת הגיבורים הטרגיים.

סעיף ב'

- **מסיפורו של הגיבור הטרגי אפשר ללמוד כמה חשובה ההליכה בדרך הביניים, בדרך הזהב. עד כמה חשוב להפגין מתינות גם בקונפליקט הכי מהותי והכי צודק. המקהלה, כשהיא מנסחת את מוסר ההשכל בסיום הטרגדיה, אומרת זאת כשהיא קובעת: "הגאווה מביאה לאסון".**
- **דבר נוסף שאפשר ללמוד על חיי אדם הוא על חשיבות של התנהגות זהירה. הגיבור הטרגי הוא גיבור נעלה, מושלם ונערץ ואם הוא יכול לחוות נפילה קשה כל כך, הרי גם אנו האנשים הפשוטים, יכולים להיפגע, ולכן עלינו להיזהר פי כמה וכמה.**

- מעבר לכך, חיינו של הגיבור הטרגי מלמדים שחיי אדם מתקדמים באופן מפתיע: הסכנה ואובדן האושר עשויים לפגוש בדווקא ברגעי השיא.

שאלה מספר 5

סעיף א'

הקונפליקט המרכזי במחזה "אנטיגונה" מאת סופוקלס הוא בין חוק האלים לחוק המלך. קריאון, מלך העיר תבי, מצווה לא לקבור את המת שבגד במולדת, בניגוד לחוק האלים הקובע שיש לקבור כל אדם. אנטיגונה קוברת את אחיה בניגוד לחוק המלך. אנטיגונה מצייתת לחוק האלים ונאמנה לאחיה המת, שנתפס כבוגד. הקונפליקט הוכרע ברובד העלילתי. המקהלה מנסחת בסיום את המסר שאומר חד משמעית שחוק האלים מחייב יותר מחוק המלך. אך, למעשה אין מנצח ומנוצח בקונפליקט. אנטיגונה, שצייתה לחוק האלים, לא ראתה את צדקתה יוצאת לאור ומתה בייסורים ובכאב בגלל גאוותה. קריאון, שהתפכח והבין את טעותו, רץ לקבור את המת ולשחרר את אנטיגונה מבור כלאה, אך הוא התפכח מאוחר מידי בגלל גאוותו ואיבד את משפחתו.

על הנבחן לבסס את דבריו על פי חמש מערכות המחזה:

מערכה ראשונה – הצגת הקונפליקט

מערכה שנייה – שיא הקונפליקט

מערכה שלישית – הסיבוך

מערכה רביעית – הסבל

מערכה חמישית – התרת הקונפליקט

בסיום המקהלה חוזרת ומדגישה שחוק האלים מחייב יותר מחוק המלך והגאוה מביאה לאסון.

סעיף ב'

הקונפליקט שנכתב עליו בסעיף א' רלוונטי גם בימינו. גם במציאות העכשווית יש התנגשות בין החוק הדתי לבין החוק האזרחי, למשל בדיני אישות. בית הדין הרבני ופסיקותיו שונים התפיסות של בית הדין החילוני. הדרך להיחלץ מהקונפליקט ולא להגיע לקטסטרופה ללא מוצא היא ללכת בדרך הביניים ולא לפעול מתוך גאוה מסנוורת עיניים. על הנבחן להדגים את דבריו באמצעות מקרה קונקרטי עדכני.

פרק שלישי – סיפור קצר

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על שתיים מהשאלות 10-12

שאלה מספר 10

בסיפור "הרופא וגרושתו" מאת עגנון הפרחים צוברים משמעות סמלית מתוקף החזרה. הפרחים חוזרים במהלך הסיפור שלוש פעמים והם מאפיינים את ההתדרדרות במחלת הנפש של הרופא, שהביאה לגירושין ולהרס האושר הזוגי, שזאת משמעות הסיפור. גם התכלת השחורה בעיניה

של דינה צוברת משמעות סמלית מתוקף החזרה. השינוי בצבע עיניה של דינה מאפיין את השינוי בדרך שבה הרופא ראה אותה, מה שמאפיין את מחלתו של הרופא. הפרחים מופיעים בפעם הראשונה כשהרופא קורא בשמותיהם בלטינית וגרמנית, מה שמאפיין את רגשי הנחיתות שלו ואת הצורך שלו להפגין עליונות אינטלקטואלית. בפעם השנייה, הפרחים מוזכרים כחלק מהחפצים הנמצאים בחדר במלון, בו שהה הרופא עם דינה בליל ירח הדבש. הפרחים מטרידים את מנוחתו ומניעים מעשים כפייתיים כי הם מזכירים לו את המאהב של דינה. הם מאפיינים מתוקף ההקשר את התעצמות המחלה. הרופא חולה במחלת נפש שמאפייניה הם עשיית מעשים לא נשלטים. בפעם השלישית הפרחים מוזכרים כמי שמעוררים מחשבות טורדניות, שגם הן תסמינים שכיחים של המחלה.

התכלת השחורה מופיעה בהתחלה ובסוף בהקשר חיובי ומאפיינת את אהבתו של הרופא לדינה. תחילה, הוא מוקסם ממנה בזכות התכלת השחורה שבעיניה. בסיום הוא מתגעגע אליה וזוכר בערגה את התכלת השחורה בעיניה. במהלך חיי הנישואים, כשהרופא רואה את פגימותה ובוחן אותה כאשה שמוסריותה עומדת בספק הוא רואה בעיקר את השחור בתכלת שבעיניה, כלומר את פגמיה.

על הנבחן לבסס דבריו על ההתרחשויות המתוארות בסיפור:

- הרופא וגרושתו הוא סיפור על אהבה שלא מומשה בשל קנאתו האובססיבית של הרופא.
- הסיפור נפתח בבית החולים, שבו נפגשים לראשונה הרופא והאחות דינה. כבר בכותרת הסיפור ניתן להבין כי הקשר בין השניים לא יחזיק מעמד, על אף האהבה הגדולה. הפרק הראשון מוקדש לאפיון דמותה של דינה כאישה חיונית, יפה, בעלת קסם אישי ואהובה על כולם. בפרק זה מעוצבות איכויותיה של דינה באמצעות מוטיב התכלת השחורה והאנלוגיות הניגודיות לפרופסור ולאחות הראשית, המאירות אותה כרגישה ואנושית. בפרק עולים רמזים מטרימים למחלתו של הרופא ולאכזריות שתאפיין את התנהגותו: הוא משווה עצמו לחולים, וסוטה מהנושא כדי לתאר את מותו המזוויע של הפרופסור בשואה.
- שאר פרקי הסיפור מפתחים את הבעיה: מחלת הרופא שתביא להרס האושר הזוגי:
- בפרק ב' מתוארת הפגישה הראשונה. דינה נענית להצעת הנישואין של הרופא והוא מאושר, אך בפרק ג' הוא מבחין שמשוהו מטריד אותה - "התכלת השחורה שבעיניה השחירה".
- פרק ד' חושף את התעצמות המחלה. דינה מגלה לרופא ש"דברים היו לי עם אחר". הגילוי מחולל את התפרצות מחלתו.
- השניים נישאים בחתונה צנועה וללא אורחים. במהלך הטקס משווה הרופא את דינה לאישה שקלקלה עם גברים רבים, מה שמשקף את האופן המעוות שבו הוא רואה את המציאות. קריסת החופה מעל הזוג משמשת כרמז מטרימים נוסף להתמוטטות הקשר עקב המחלה.
- בפרק ז' מתוארת יציאתו של הזוג לירח דבש. מוטיב הפרחים, כאמור, מופיע שוב ומאפיין את הכפייתיות של הרופא שמאלץ את דינה להריח את הפרחים שהונחו בחדרם, מה שמתאר את התגברות המחלה ואת האומללות שהיא מחדירה לחיי השניים.

- פרק ח' פורש את שגרת חיי הנישואין הרוויים בהצקות בלתי פוסקות של הרופא ומוטיב הפרחים משמש כדי לאפיין את ההחמרה במצבו: הוא לא מסוגל לראות פרחים מבלי להיזכר בלבד.
- רעיון הגט מועלה לראשונה על ידי דינה, אך באופן פרדוקסלי החיים שבים למסלולם. לזמן מה נראה כי המצב עשוי להשתפר, אך מתברר שלא.
- רגע השיא בסיפור מגיע בפרק ט', כאשר הלבדלר מאושפז בבית החולים שבו עובד הרופא. הפגישה עם הלבדלר מסעירה את נפשו של הרופא, החש שנטרפה עליו דעתו.
- לאחר מכן חולם הרופא חלום על הלבדלר. החלום משקף את מודעתו לחומרת מצבו הנפשי. הרופא מספר על כך לדינה, שמבינה שאין עתיד לקשר ביניהם.
- דינה, שהחלה במקביל לצאת לחיים עצמאיים, מבקשת גט. לאחר זמן מה הוא נענה לבקשת ונותן לה גט, והשניים נפרדים לנצח.
- בסיום הסיפור מודה הרופא כי בלילות הוא ממשיך לחלום על דינה ועל התכלת השחורה בעיניה. מדי פעם הוא קם ממיטתו "כאותם החולים שטיפלה בהם ומושיט את שתי ידי וקורא אחות אחות בואי אצלי". החזרה מייצרת סיום מעגלי ומנסחת תחושה של אין מוצא.

שאלה מספר 11

בסי פופקין, גיבורת הסיפור "המפתח", סובלת מבדידות המביאה לפחדים ולתפיסה עיונת של המציאות. המצוקה היא תולדה של נסיבות חיים ושל החברה הסובבת אותה. בסי התאלמנה מבעלה, סם, לפני 20 שנים. הבדידות גרמה לתחושת חוסר ביטחון ולתחושת אי אמן שהביאו את בסי להסתגר בביתה. מעבר לכך, היא התגוררה בשכונה שאבדה את צביונה הראשוני. השכונה היהודית האמידה שינתה את פניה והפכה לשכונה המאוכלסת על ידי היספנים. המודרניות וההתפתחות הטכנולוגית, שהביאה למשל להקמת סופרמרקטים, רק הוסיפה לפחדיה ולחוסר הביטחון. באופייה היא הייתה אישה נעימה וחייכנית, ולכן בזכות אירוע משברי, הצליחה להתפכח מתפיסת העולם העיונת ולהיחלץ ממצוקתה.

על הנבחן לבסס את דבריו על פי עלילת הסיפור:

- הסיפור 'המפתח' מתאר יום בחייה של בסי פופקין, שבמהלכו היא חווה הארה המביאה להתפכחות ולעריכת חשבון נפש.
- הסיפור פותח בהכנות שעורכת בסי לקראת היציאה מביתה לצורך עריכת קניות. בסי שבויה בתפיסת עולם שלילית של "כולם נגדי": היא הולכת לסופרמרקט השכונתי ועריכת הקניות נשלטת על-ידי תפיסת עולם שלילית, היא מרגישה שהסופרמרקט הוא מקום שברא השטן כדי להתעלל בה.
- בסי חוזרת לביתה מותשת ותשושה, ואז נשבר המפתח לדלת הכניסה. בשל עמדותיה השליליות וחוסר האמון שלה בבני אדם, משתלטת עליה תחושה של ייאוש. בסי עומדת מול הדלת הסגורה ואין לה למי לפנות לעזרה. היא אינה פונה לשרת הממונה על פתיחת

- דלתות הדיירים כי הוא נתפס בעיניה כאויב. לבסוף, היא מחליטה לרדת שוב לרחוב, לארגן לעצמה מפתח חלופי ולהשאיר את שקית הקניות ליד דלת ביתה.
- תחושת הניכור וחוסר האימון גורמים לה לחשוש באחד השכנים שיוזם עמה במעלית. היא בטוחה שהוא מתכנן לשדוד אותה ולתקוף אותה. חולפת במוחה מחשבה שעליה להודות לו על שפתח למענה את דלת המעלית, אך היא מחליטה לשתוק ולהתעלם מקיומו. תפיסת העולם העוינת משפיעה על מערכות היחסים עם שכניה, ומחוללת התנהגות מעט גסה וחסרת נימוס.
 - עם חזרתה לרחוב מתעצמת גישה השלילית כלפי העולם והאנשים. כל אדם נתפס כמאיים, הבגדים שהיא לובשת מסבים לה סבל, הנעלים מכאיבות לה, המחוך לוחץ. משתלטת עליה תחושה שכל העולם נגדה.
 - בייאווה נרדמה בסי וכשהיא התעוררה, גילתה לתדהמתה שארנקה לא נגב למרות שנפל מתיקה ונשאר גלוי. היא נותרה חשופה בלי הגנה, בלילה, בשכונה עוינת, והנה - לא קרה לה דבר! "לרגע חשבה שארנקה נגב: אך זה נח על מדרגה מתחתיה, למקום שמן הסתם החליק אליו". גילוי זה שינה את עמדותיה ואפשר לה לראות את העולם באור אחר.
 - השיא בראייתה החדשה מתרחש כאשר בסי יוצרת קשר אמיתי עם שכניה ועם שוער הבניין. השוער פונה לבסי בלבביות רבה, דואג לשלומה ומציע עזרה. זוהי פעם ראשונה שהיא רואה אותו כאדם ולא כאויב. השכנה יוצאת מביתה ושואלת בדאגה את בסי לשלומה. היא דאגה לבסי ושמרה למענה במקרה את המצרכים שהיו עשויים להתקלקל. בסי עוצרת בקושי את דמעותיה. המפתח השבור פתח באופן מטפורי פתח במוחה, ואפשר לה ראייה שקולה ושפוייה של העולם. מערכת הניגודים בין 'לפני' ו'אחרי' מדגימה את השינוי שעיקרו: הפניית המבט החוצה אל העולם.
 - לאחר שנכנסה לביתה באדיבותו של השוער, הולכת בסי לחדרה ונשכבת על מיטתה. היא מרגישה כאילו קיבלה סם כלשהו ובדמדומיה היא נזכרת בירח הדבש, בבעלה סם ובמלון שבו בילו את ירח הדבש שלהם. היא נזכרת בבעל המלון שהוביל אותם לחדר כלולותיהם ואמר: "אין צורך במפתח, היכנסו למזל טוב". מקום שבו אין צורך במפתח הוא מקום מוגן, מסביר פנים, מקבל ואינו מסוכן. בסי, שהרגישה שוב מוגנת כמו בתקופת ירח הדבש, נפטרה ועזבה את העולם מפויסת ומנוחמת.

שאלה מספר 12

משפט הסיום בסיפור "חלום בדמי כבוד" מאת גרמאו מנגיסטו לוכד את משמעות הסיפור כולו ומהדק אותה. הסיפור פורש את תהליך ההתפכחות של עולי אתיופיה מחלום גאולה אוטופי. משפט הסיום ממקד את התהליך ומנסח את אקורד הסיום. גיבורת הסיפור קובעת שהיא ובעלה הכהן חוו תהליך התפכחות שיש מסר דידקטי בצידו. ההתפכחות לימדה אותם כמה חשוב לאמץ נקודת תצפית ריאלית על המציאות. התבוננות ללא משוא פנים על ההווה העכשווית מאפשרת לאדם לשלוט בחייו, ולכן "טובה שבעתיים" ההתפכחות מחיים באשליה מתוקה. לאורך כל הסיפור עולה הניגוד בין הבעל הכהן, איוב בטיבבו, המעדיף לאמץ תפיסת עולם אופטימית, לבין האישה, שכבר ברגע הנחיתה מעזה להסתכל באומץ על המציאות החדשה

ולראות את פגמיה. משפט הסיום מגבש את ההבדל בין השניים בעוצמה: בעוד הוא כואב על אובדן כבודו היא מנסחת מסר מעצים ואופטימי.

על הנבחן לבסס את דבריו על עלילת הסיפור הפורשת את סאגת ההגעה של יהודי אתיופיה לארץ:

- העלילה פורשת תהליך של כרסום במעמדו ובכבודו של הכהן איוב בטיבבו עם עזיבתו את אתיופיה והגעתו לארץ ישראל. קו העלילה משרטט את חוויית המפגש של העולים מאתיופיה עם המרחב והחברה הישראלית, מבעד לעיניה של אמאויש מנשה.
- הטסים הם 71 יהודים יוצאי אתיופיה המלווים על-ידי מנהיגם הרוחני. התחושה השלטת היא של התפעמות והתרגשות המלווה את קץ הגלות בת אלפיים השנים. מוטיב הכבוד מאפיין את מעמדו הרם של הכהן בעדה האתיופית. ברגע שלפני הנחיתה משתררת דממה במטוס, דממה של כבוד, כשכל אחד ואחד מנוסעי המטוס מדמה בדמיונו תמונה משלו של ירושלים. התמונה הדמיונית שואבת את השראתה מחזון אחרית הימים, מנבואות נביאי התנ"ך.
- הנחיתה היא חוויה אקסטטית הדומה בעוצמתה לחוויה של יעקב אבינו, בראותו את מלאכי האלוהים עולים ויורדים בסולם שראשו בשמיים. העולים מתקבלים בכבוד מלכים, רצים לנשק את אדמת הארץ, וברגע של התפכחות מתברר שאדמת ירושלים מכוסה זפת קשיח. דם זב ממצחו של הכהן.
- התחנה הבאה היא הכניסה לאולם הנוסעים. תחושת ההתפכחות מהחלום עולה שוב ביתר עוצמה לנוכח קבלת הפנים הקרה והמנוכרת. אין אדם המקבל את פני הבאים, אלא בת קול מברכת אותם. המפגש בין החברה הישראלית לבין העולים מאתיופיה מתואר כמפגש מאכזב, אשר הופך להיות משפיל וכואב. הכהן מוטרד כשהוא עומד מול 71 הכיסאות המסודרים במרכז החדר, והם בעלי גובה דומה. בהיעדר כיסא מורם וגובה, כזה שמציין את מעמדו הרם בקהילה, מרגיש הכהן שכבודו נגזל. מי שנחלצת לעזרתו זו אשתו, המגייסת את צעירי העדה להרים כיסא על כיסא על-מנת ליצר מושב מוגבה, כראוי לכהן. למרבה הטרגדיה, מתפרק הכיסא המוגבה והכהן נופל ארצה - מה שמסמל את הכרסום במעמדו המכובד עם ההגעה לארץ. מוטיב הכבוד וסמל הכיסא מאירים את תחילת ההתפכחות המודעת – שהיא תולדה מהמפגש בין שתי התרבויות.
- מכאן ואילך, הולכת ומתבהרת המציאות החדשה - והיא לא נעימה. זוהי מציאות זרה שיש בה בלבול, עלבון, ניכור וכאב פיזי. העולים אינם יודעים מהו סל קליטה, מתייחסים אליהם כאל אנשים פגומים, שצריך להטמיע בהם דרך חיים חדשה. דלת הזכויות כמעט מוחצת את צלעותיהם, והנציגה הישראלית לבושה בחוסר צניעות שפוגעת בתחושת הכבוד שלהם. ניסיונותיו של הכהן לתרץ את הלבוש החושפני כחזרה אגדתית לגן עדן נשמעים פתטיים ומעוררי גיחוך. הטרוניות של אשתו נתפסות כאמינות, והביקורת שלה על ההתנהלות נתפסת כמוצדקת. המפגש בין חברה טכנולוגית מודרנית לבין חברה פוריטנית מסורתית מסתיים שוב בכאב.
- חוסר רגישותה של הנערה העירומה, שמתגלה כסוכנת הקליטה, בא לידי ביטוי בדרך שבה היא פונה אל הכהן: היא קוראת בשמו ומשמיטה את תוארו. זוהי פנייה מעליבה שמקוממת את האישה, אמאויש מנשה. היא קובלת על היחס המשפיל כלפי בעלה,

- ובתמורה מוטח בה עלבון כבד עוד יותר: "לא רק תואר שמו יוסר, לא שמו יעוברת", אומרת הישראלית, סוכנת הקליטה. לנוכח חוסר הנימוס, לא נותר לאמאויש מנשה אלא לקבוע כי "היא באמת משוגעת". הדיאלוג בין הנציגה הישראלית לבין העולה האתייופי, המכובד, מידרדר עוד שנציגת הסוכנות מצווה עליו לשבת בכיסא שאינו מורם. היא אינה מבינה את גודל חוצפתה ורואה בעולה האתייופי אדם מוזר.
- חוסר הכבוד בא לידי ביטוי בהשמטת תוארו. מוטיב הכבוד מאפיין את הפער בין הערכים של החברה הקולטת, החברה הישראלית, לבין הנקלטים האתייופיים. הישראלית משוגעת בעיני אמאויש מנשה, והכהן האתייופי מוזר בעיני הישראלית. פער התרבויות יוצר מכשול לא עביר שאינו מאפשר תקשורת. הניגוד בין החלום לבין המציאות הוא לב ליבה של חוויית ההתפכחות.
 - הכהן ואשתו עוברים לכל אורכה של הרכבת כדי למצוא כיסא ראוי, אך ללא הצלחה. הם עוברים בקרונות דוממים. איש אינו פוצה פה. השקט צועק עלבון וחוסר הבנה. השניים מחליטים לחזור לקרון שלהם, והדרך חזרה הייתה בעיניהם דרך ייסורים אין-סופית. בלית ברירה, יושב הכהן המכובד בכיסא רגיל, ומצוקתו מתוארת באמצעות העורקים הכבדים שחרצו את מצחו. אנשי הקהילה, לאות כבוד, התיישבו על הרצפה כדי לשמור על הבדלי הגבהים - מפאת כבודו של המנהיג הרוחני. הישיבה על הרצפה מטונימית לתחושת ההשפלה שחשו בני הקהילה. מוטיב הכבוד מאפיין את התרסקות מעמדו של הכהן. חוסר הכבוד בא לידי ביטוי בעובדה שלא הוכן עבורו מושב הולם.
 - התחנה הבאה היא מרכז הקליטה. הכניסה למרכז הקליטה היא כניסה טראומטית מתוקף הפער בין התרבויות, המחולל חוסר הבנה, חוסר רגישות והיעדר תקשורת. הזקנים שוכנו בקומות התחתונות והצעירים בקומות העליונות. החשיבה שעמדה מאחורי החלטה זו היא פרקטית: לצעירים קל יותר לטפס לקומות העליונות, אך הזקנים המונעים על-ידי מניעים של כבוד ראו בכך ביטוי לחוסר כבוד.
 - התחושה השלטת היא תחושה של כאב: "בטיבבו, הגשמו חלום אמרתי... והוא נאנח אנחה כבדה ואמר, הגשמו חלום בדמי כבוד". אם המלה 'בדמי' מתפרשת במשמעות של דמים, כסף, הרי ש'הגשמו חלום במחיר כבודנו'. לשון אחר, הפסדנו את כבודנו כדי להגשים את חלום הגאולה. אם המלה 'בדמי' מתפרשת במשמעות של דם, הרי ש'הגשמו חלום ושילמנו עליו בדם ליבנו, בכאב רב'. נציגת הסוכנות שהעליבה את נכבדי העדה בחוסר רגישותה, כאילו שפכה דם. פרשנות זו אפשרית מתוקף הפתגם: "המלבין פני חברו ברבים כאילו שפך דמים".
 - בניגוד לבעל, שחווה את הכאב בתהליך ההתפכחות, האישה מנסחת מסר דידקטי מעצים.

פרק רביעי – שירה

נבחן שבחר בפרק זה נדרש לענות על שתיים מהשאלות 13-23 :
שאלה אחת מהשאלות 13 - 16, ושאלה נוספת מהשאלות 17 - 23

שאלה מספר 13 – שירת ימי ביניים

- על פי השיר "לבי במזרח" מאת יהודה הלוי, המשאלה של המשורר היא להגיע לירושלים. המכשולים הם גיאופוליטיים: הוא נמצא רחוק בספרד בעוד ירושלים שוכנת במזרח, ובין שני האתרים פרוש ים. מעבר לכך, ירושלים נשלטת על ידי הנוצרים, והמשורר נתין של מדינה מוסלמית. המשורר נחוש להתגבר על המכשולים ומצהיר על סדר העדיפויות שלו, המתעלם מהמכשולים הללו: קל לו לעזוב את כל טוב ספרד רק כדי לצפות בחורבות ירושלים. שתיים מדרכי העיצוב הן הניגוד והצימוד. שתיהן מדגישות את עוצמת הגעגוע ועוצמת האהבה לציון.
- **הבית הראשון** מציג את תסכול המשורר המתגורר בספרד אך לבו ומחשבותיו נתונים לארץ ישראל. הניגוד בין הגוף הפיסי, המצוי במערב, ובין הלב העורג לירושלים שבמזרח, מעצים את תחושת התסכול ההופכת להיות בלתי פתירה מתוקף המרחק הרב. געגועיו של הדובר השירי לציון מונעים ממנו כול אפשרות ליהנות מהחוויית הבסיסיות ביותר של החיים. הדובר השירי שואל שאלה רטורית: "איך אטעמה את אשר אכל?" באמצעות השאלה המקשה הוא מבטא את עוצמת סבלו, עוצמת געגועיו. במצב הנתון אין ביכולתו ליהנות ממזונו. האוכל הינו מטונימי לחיים הטובים בספרד. הניגוד בין הדלת הבנויה ממשפט חווי ובו הצהרה על מצבו הנפשי, ובין הסוגר המציג שאלה רטורית, מדגיש את עוצמת הנתק בין הרצוי למצוי.
 - **הבית השני** מציג את המחסום המדיני בעטיו אין הדובר השירי מצליח להגיע לארץ ישראל. הוא נמצא בספרד, הנשלטת על-ידי המוסלמים, ומבקש להגיע לציון הנמצאת באזור הנשלט בידי הנוצרים. מאחר והמוסלמים והנוצרים הנם אויבים, מעבר זה הוא בלתי אפשרי. מערכת ניגודים מדגישה את טיבו של המחסום. הדמיון הצלילי בין המילים "כבל" ו"חבל" מכפיל את משמעותן וממחיש במשנה עוצמה את הטרקיות במצבו של הדובר השירי. הבית בנוי משאלה רטורית הבונה עוצמה רגשית.
 - **הבית השלישי** כולל הצהרה המבטאת את עוצמת אהבתו לירושלים. הדובר השירי מוכן בקלות לוותר על כל הטוב והשפע שבספרד למען ציון על חורבותיה. מערכת הניגודים בין ציון לספרד, בין עושר וחורבות, בין קל ליקר, מבליטה את עוצמת אהבתו של המשורר. למרות שספרד מציעה עושר ופאר וציון רק חורבות, מעדיף הדובר השירי את הריסות בית המקדש.

שאלה מספר 17 – שירת ביאליק

בשיר "הכניסיני תחת כנפך" מאת ח"נ ביאליק, פונה המשורר אל נמענת נשית, ספק אהובה ארוטית, ספק אהובה אפלטונית. בבית השני הוא מצהיר שהוא משתוקק לגלות לנמענת סוד, ולכן מתעוררת ציפייה שהוא יתודה על אהבתו. ציפייה זו אינה מתממשת בהמשך השיר כי בבית השלישי מתברר לקורא שהמשורר מתוודה דווקא על היעדר אהבה, על תחושה של אכזבה חובקת כל. לכן אפשר להגדיר את השיר כשיר אהבה המבכה על אובדן האהבה.

- בית א': השיר פותח בפנייה ישירה אל האהובה. הדובר השירי מבקש ממנה בקשת חסות והגנה, ושתעניק לו חמימות משפחתית: "הכניסיני תחת כנפך/והיי לי אם ואחות". לכאורה, אהבה שאינה תלויה בדבר, חמימות שאין בה אהבה ארוטית. אך, מתוקף ההרמז למגילת רות הבקשה מוטענת במשמעות ארוטית. הדובר השירי רוצה לטמון את ראשו בחיק האהובה והוא זקוק לחיקה כ: "מקלט לתפילותיו הנידחות". כלומר, למי שתיתן לו תחושת שייכות וביטחון, הוא זקוק לאוזן קשבת, למי שתאזין לתפילותיו המיוסרות מתוך אמפטיה וחום. אולי, זו פניה אל השכינה. מכאן, שהדובר השירי משתוקק ונכסף לאהבה ארוטית שיש בה חמימות אנושית מעורבת עם סבלנות והכלה.
- בבית ב', ג' ו-ד' מגלה הדובר השירי לאהבתו את סודותיו וחושף את אכזבותיו. הוא מתוודה בפניה שמעולם לא זכה בחויית הנעורים, מעולם לא ידע אהבה ומעולם לא הגשים את חלומותיו. בתהליך של וידוי מדורג מתגלה תחושה של אכזבה טוטאלית. להלן הפירוט:
- בבית ב' מתוודה הדובר השירי על סוד מייסר. הוא החמיץ את תקופת הנעורים, על שמחת החיים והתקוות המאפיינות תקופה זו: "אומרים, יש בעולם נעורים/היכן נעוריי?". את סודו הוא עתיד לחשוף: "בעת רחמים, בין השמשות". זהו מועד שקיעת השמש בין הערביים. השעה שנבחרה היא שעה רומנטית כמו גם שעה של רצון טוב. שעת בין השמשות של שבת היא שעת הרחמים על פי הקבלה.
- בבית ג' מתוודה הדובר השירי על החמצה נוספת, לא רק את נעוריו החמיץ אלא גם את האהבה. הוא חש תשוקה פנימית שורפת, אך מעולם לא חווה אהבה ממשית ומבקש לדעת מהי בכלל אהבה: "אומרים, אהבה יש בעולם-מה – זאת אהבה?".
- בבית ד' מנסח הדובר השירי תחושה של אכזבה טוטאלית. הוא מרגיש מרוקן מתקווה ומחלומות, ובעיקר מרגיש מרומה. תחושת הריק הפנימי מחוזקת על ידי חזרה על מילת השלילה: "אין".
- בית ה': אחרי תיאור תחושה של מפח נפש, הדובר מנסח פעם נוספת את הבקשה שהעלה בבית א'. החזרה מבטאת אמונה ותקווה שהנמענת תקבל אותו ותכיל אותו בסובלנות ובאהבה. החזרה של הבית הראשון בסוף השיר עשויה להתפרש גם כביטוי לייאוש חובק כל, ללא מוצא. המבנה המעגלי משקף תחושה של מלכוד ללא פתרון.
- לפנינו שיר אהבה מתלבט ומתחבט. זהו שיר וידוי שבסיסו פניה נרגשת לאהובה, שיר אהבה המבכה על היעדרות האהבה, כשהאהבה הנכספת היא גם ארוטית וגם אפלטונית. השיר עצמו נע בין תקווה לייאוש ואינו מספק תשובה חד משמעית לשאלה "מה זאת אהבה".

שאלה מספר 20 – שירת נתן אלתרמן

בשיר "ירח" מאת נתן אלתרמן, המשורר מתבונן בירח, בברוש, במים ובעץ כאילו הוא רואה אותם בפעם הראשונה, כאילו הוא בוחן אותם בדרך חדשה ומרעננת: הוא רואה את הירח כישות נשית המשופדת על ידי כידון הברוש; הברוש מצויר ככידון התוקף את הירח, או לחילופין כישות גברית העושה אהבה עם הירח; המים מתוארים כבני אנוש המביטים במשורר והעץ נראה לו כגברת מגונדרת המתקשטת בעגיליה.

באמצעות הזרה, מאפשר המשורר לקרוא לקלוט בצורה לא אוטומטית ולהתרשם אחרת מהפריטים בטבע. ההתבוננות הזאת תחולל התפעמות והתרגשות ותעזור להתחבר מחדש אל פריטים בטבע, לראות בהם את הצעצועים של האלוהים.

- בית א: השיר פותח במילה "גם" על מנת להדגיש את חשיבות ההסתכלות המחודשת במראות נושנים כאמצעי המאפשר לגעת בדברים המפעימים המצויים בעולמנו: "גם למראה נושן יש רגע של הולדת". התבוננות במציאות קיומנו בעיניים אחרות הנה הכרחית לאושרו של הדובר, העומד בעיר וצופה בה. זירת המציאות הריאלית, מרחב של מחנק ומוות, מרחב של ניכור, עזובה ואלימות: עיר עם שמים ללא ציפורים, עיר ובה שמים זרים ומבוצרים, עיר הטבולה בבכי צרצרים, עיר סטטית וקפואה, עיר רפאים ללא קולות אנושיים. הלילה כזמן ההתרחשות מעצים בצבעיו הכהים את תחושת הקדרות השלטת בעיר העוינת; אך הלילה הוא זמן שבמהלכו אפשר להסתכל באופן רענן בדברים יומיומיים, שגרתיים, כמו בדרך ובירח. בחסות החשיכה מתגלים היסודות החורגים מן היום-יום התפל.
- בית ב: בלילה הדובר רואה את הדרך צופה אל ההלך. זו היא דרך חיים, המקשרת את ההולך אל מושאי כמיהתו, אל המרחב. ההלך הוא הטרובדור, הזמר הנודד. הוא בן חורין אמיתי, המתמסר להתחדשות מתמדת, הוא האוהב עד אין קץ. הדרך מזמינה את המשורר להשתחרר וללכת. בלילה הדובר רואה תמונה נוספת: "והירח/על כידון הברוש". התמונה היא מורכבת, מתארת מציאות אלימה אך גם הרמונית. הירח הננעץ על כידון הברוש נתפס כמאויס בידי האדמה המבוצרת, אך תמונה זו מעלה גם קשר הרמוני בין האדמה לשמים. מורכבות התמונה מסבירה את התמיהה העולה בהמשך הבית: "אתה אומר – אלי, העוד ישנם כאלה/העוד מותר בלחש בשלומם לדרוש?". הפנייה אל האלוהים, הבאה אחרי הפתיחה, היא תולדה של התבוננות מחודשת בעיר, בירח ובדרך. התהליך הנפשי שקדם לדבריו הנרגשים של הדובר מסתיים בדיווח לאל על רשמו והרהוריו. הדובר השירי נפעם ומתפעל, אך גם מודאג, בעיקר לשלום הירח.
- בית ג: בית זה מתאר את אגמי המים הניבטים אל היושבים בעיר, כמו גם את העץ הפורח, הנראה כאילו התקשט בעגילים אדומים. ההתבוננות ביפי הטבע בעיניים חדשות מגלה את האופי התמים, הראשוני, הילדותי של המראות. אופי מיוחד זה עולה מתוקף השימוש במילה "צעצועים". נוכח המראות עולה תחושה של מעורבות רגשית, המולידה תפילה נרגשת לאל ובקשה שהמראות יישארו לעד ולעולם לא ייעקרו ממנו: "לעד לא תעקר ממני, אלוהינו, תוגת צעצועיך הגדולים". יחד עם תחושת ההתפעמות עולה תחושת תוגה שאפשר להסבירה כמלנכוליה: תחושת עצב העולה נוכח המראות, המזכירים לנו

את ילדותנו האבודה ואת מוגבלות קיומנו. ושוב, הפנייה לאל ממחיזה את הטון הנסער
המאפיין את תחושת ההתפעמות מול מראות הטבע.